

KINNITATUD
riigiarhivaari
14 .märtsi 2003. a
käskkirjaga nr 26

Juhend statistiliselt esindusliku väljavõtu rakendamiseks samasisulist teavet kandvate arhivaalide kogumi hindamisel

Käesolev juhend on kooskõlas "Arhiivieeskirja" punktidega 26 - 28. Juhend on suunatud maa-arhivaaridele ning teistele Rahvusarhiivi ametnikele, kes hindavad arhivaale.

Juhendis käsitlemata või väljapoole Rahvusarhiivi pädevust jäävatel juhtumitel lähtutakse kehtivast õiguskorrast, üldtunnustatud arhiivinduslikest tavadest ja arhivaari kutse-eetikast, konsulteerides vajaduse korral Rahvusarhiivi siseselt vastava ala asjatundjatega.

Rahvusarhiivis rakendatakse statistiliselt esindusliku väljavõtu meetodit ning eraldatakse statistiliselt esinduslik valim sellistele suurt hoidlamahtu nõudvatele dokumendisarjadele arhiiviväärtuse andmisel, mille puhul on eeldatav uurijahuvi.

Statistiliselt esindusliku väljavõtu meetodit ei rakendata dokumentide hindamisel, millel on tõestusväärtus.

Valimi eraldamine

Statistiliselt esinduslikku väljavõtu meetodit rakendatakse ning valim eraldatakse järgmistel juhtudel:

- 1) Arhivaalides sisalduv teave on suhteliselt hõre või/ja ainulaadse teabe hulk on väike.
- 2) Arhivaalide füüsiline maht on suur.
- 3) Arhivaalid on vormilt ja osalt ka sisult suhteliselt üheliigilised ja ühetaolised.

Valimi koostamise eesmärgiks on tagada, et uurijad tulevikus võiksid mittekõikse vaatluse kaudu (hõlmates suhteliselt väikest osa üldobjektist) saada objektiivse ülevaate kogu objektist ning tõenäosusteoreetilistele arvutustele tuginedes kanda oma järeldused üle uurimisobjektile, milleks on üldkogum.

Statistiliselt esinduslik valim peab olema representatiivne, st sobima üldkogumi iseloomustamiseks. Statistiline representatiivsus eeldab valimi koostise vastavust üldkogumi koostisele. Sellise koostise saamise tingimuseks on tagatud juhuslikkuse printsiibi rakendamine ja väljavõttelise kogumi elementide (väljavõtteks ja säilitamiseks eraldatud arhivaalide) piisav arv. Tagatud juhuslikkus tähendab seda, et kõigi üldkogumi osade parameetritel on võrdne võimalus sattuda valimisse. Valimi suurus sõltub eelkõige uuritava tunnuse varieerumisest üldkogumis. Täiesti ühtlase kogumi korral piisaks üldkogumi iseloomustamiseks ainult ühe arhivaali vaatlemisest, ehk monograafilisest vaatlusest, seega valimi saaks teoreetiliselt moodustada ka ühest elemendist (arhivaalist).

Oluline on eristada näidiste võtmist ja valimit. Näidiste võtmist ei loeta valimimeetodiks. Näidiste võtmise puhul on säilitatavate dokumentide osakaal üldkogumist märksa väiksem. Näidiste võtmise eesmärgiks ei ole uurijatele tulevikus mingist protsessist või nähtusest statistiliselt esindusliku ülevaate saamise võimaldamine, vaid ajastu hõngu säilitamise taotlus või edasine võimalik eksponeerimishuvi. Nii võib näidistena säilitada näiteks koolide lõputöid, samuti mitmesuguste ankeetide, avalduste ja toimikute näidiseid.

Statistilise väljavõtu tegemiseks ei ole olemas ühte, universaalselt kõigi juhtumite jaoks alati sobivat meetodit. Valimi suurus on otstarbekas määrata iga kord eraldi. Valimi moodustamise peaprobleemiks on õige meetodi (tehnik) ja valimi mahu leidmine, mis sõltub representatiivsuse võimalustest antud dokumendisarja puhul, vabade hoidlapindade olemasolust ning valimi moodustamise ressursimahukusest. Rahvusarhiivis on reeglina aktsepteeritud kolme meetodi kasutamine.

Sünnikuupäevavalimi meetod

Sünnikuupäevavalimi meetod on kõige sobivamaks meetodiks isikuandmeid sisaldavate dokumendisarjade puhul. Selle meetodi kasutamisel säilitatakse alaliselt teatavatel kuupäevadel (mis tavaliselt hõlmavad 3-20% üldkogumist) sündinud isikute toimikud. Sama meetodit võib rakendada ka teiste andmemassiivide puhul, kasutades sünnikuupäevade asemel näiteks dokumendi registreerimise, toimiku alustamise jms. kuupäeva.

Rahvusarhiivi poolt on kindlaks määratud 6 kuupäeva (**1; 8, 11; 18; 21; 28**). Neid tarvitatakse vastavalt säilitatava valimi suurusele. Kui valimi suuruseks on ca 3%, valitakse iga kuu esimene kuupäev, valimi ca 7%-lise suuruse korral valitakse kuupäevad 1 ja 8, valimi ca 10%-lise suuruse korral kuupäevad 1, 8 ja 11, valimi ca 13%-lise suuruse korral kuupäevad 1, 8, 11 ja 18, valimi ca 16%-lise suuruse korral kuupäevad 1, 8, 11, 18 ja 21, valimi ca 20%-lise suuruse korral kuupäevad 1, 8, 11, 18, 21, 28.

Aegreavalimi meetod

Aegreavalimi meetodit võib reeglina tarvitada varasemate kui 1986. aasta dokumentide ning hilisemate kui 1994. aasta dokumentide puhul. Aegreavalimi meetod on paremini kasutatav juhtudel, kui dokumendisari ei sisalda arvulist teavet. Meetodi eesmärgiks on teabe säilitamine, mille põhjal oleks võimalik analüüsida fenomeni arengut ja variatsioone ajas üldise, mitte statistilise, usaldusväärusega. Aegreavalimi meetodi paratamatuks miinuseks on asjaolu, et suuri muutusi, mis võivad vahepealsetel aastatel arhiivimoodustaja tegevuses või dokumentide liigituses aset leida, ei kajastata. Seetõttu võivad trendide jälgimised olla eksitavad. Selle meetodi populaarsus põhineb lihtsusel, eelkõige juhtudel, kui toimikud paiknevad kronoloogilises järjekorras. Meetod võib ka anda teatavaid fikseeritud punkte ajaloo-alastele uurimistöodele juhtumitel, kui suurem osa materjalist on hävitatud.

Tavaliselt valitakse välja need arhivaalid, mille puhul aasta lõppeb kindla arvuga. Aegreavalimimeetodi kasutamise puhul on Rahvusarhiivis põhimõtteks säilitada alaliselt **nulli** (valim 10%) ja **viiega** (valim 20%) lõppevate aastate dokumendid.

Juhuväljavõtu meetod

Rahvusarhiivis on aktsepteeritud valimimeetodiks ka juhuväljavõtu meetod. Juhuväljavõtt peab moodustama 3-20% üldkogumist. Väljavõtukogum moodustatakse puhtjuhuslikult. Kuid igal massiivi osal peab olema ühesugune šanss sattuda valimisse. Praktikas võib juhuväljavõttu teostada näiteks nii, et esimene säilitatav arhivaal määratletakse juhuslikult või kokkuleppeliselt, teised vastavalt määratletud intervallile. Kui on näiteks määratletud, et säilitatakse 10%, siis valitakse iga kümnes arhivaal, kui 20%, siis iga viies arhivaal. Juhuväljavõtu meetodit kasutatakse Rahvusarhiivis juhtudel, kui sünnikuupäevavalimile või aegreale tugineva väljavõtu moodustamine on ressursimahukas.

Multivalimi meetod

Arhivaalidele arhiiviväärtuse andmisel või hävitamiseks eraldamisel saab üheaegselt kasutada rohkem kui ühte meetodit (multivalimi meetod), mis võimaldab veelgi vähendada säilitamisele määratud arhivaalide hulka. Rahvusarhiivis eeldab multivalimi või mõne muu meetodi kasutamine konsulteerimist Riigiarhiivi järelevalve osakonnaga.

Jaak Valge
Viljandi maa-arhivaar
töörühma juht